

Hozzászólásomban az alacsonyjövedelmű lakosság és ezen belül is elsősorban az alacsonyjövedelmű munkások problémáival foglalkozom.

A Központi Statisztikai Hivatal 1968 márciusában végrehajtott és 1969-ben publikált jövedelmi felvételének tanúsága szerint 1967 december 31-n Magyarország lakosságának nem egészen 10 százaléka élt olyan szinten, hogy az egy főre jutó havi jövedelem 600 Ft. alatt maradt. Ennek a 10 százaléknak fele tartozott olyan családokba, amelyekben csak nyugdíjas kereső volt, aktív kereső nem volt. Ennek a félmillió embernek, aki olyan családokban élt, amelyben van aktív kereső, és az egy főre jutó jövedelem mégis 600 Ft. alatt maradt, csaknem kétharmada/ 64 százaléka/ volt fizikai munkás vagy fizikai munkás családtagja. Az aktív keresővel rendelkező 60⁰ forintos határ alatt élő családok 31,4 százalékában a családfő segédmunkás, 47 százalékában a családfő segéd- vagy betanított munkás volt.

A tiszta járadékosok mellett a nyugdíjasok körében is a volt segédmunkások helyzete a legrosszabb. Egyrészt ezért, mert a nyugdíj a nyugdíjazás előtti fizetéshez igazodik, és a segédmunkások fizetése általában kisebb. Másrészt azért, mert a volt segédmunkás nyugdíjasok igen nagy részénél a szolgálati évek száma kicsi. A volt segédmunkás nyugdíjasok igen nagy része eredetileg paraszt volt, tehát szükségszerűen kevesebb szol-

gálatti évvel rendelkezett. Más részük - mint erre Andorka Rudolf és Cséh-Szömbethy László a nyugdíjasokról szóló tanulmányokban felhívják a figyelmet - sokat változtatta munkahelyét, kisiparosoknál dolgozott; akik nem jelentették be a biztosító intézetnél, vagy más ok miatt nem tudta igazolni szolgálati évei folytonosságát.

A Központi Statisztikai Hivatal 1969-ben külön felvételben foglalkozott az alacsonyjövedelmű lakosság életkörülményeivel és problémáival. A felvétel anyagának feldolgozása jelenleg folyik. Ezért hozzászólásomban nem erre a felvételre támaszkodom, hanem a Társadalomtudományi Intézet 1969 évében végrehajtott két vizsgálatára. Az egyik vizsgálat a Csepel Vas-és Fémművek munkásaival, a másik a pestmegyei munkásokkal foglalkozott.

A 600 forintos határ az alacsonyjövedelmű lakosság vizsgálatánál csak tájékoztatósi pontnak tekintendő, csak erre alkalmas, hogy a probléma nagyságrendjét érzékeltesse. A határ meghúzásánál egészen más összegekkel kell számolnunk az egyedülálláknál, mint a kétféle, háromtagu, többtagu háztartásoknál. Figyelembe kell vennünk a háztartások összetételét is, tehát más és más összeget kell számolnunk a kisgyerekek, a serdülők, és az öregek számára. Ugyanigy egészen más az alacsony jövedelem határa falun, mint városban. Az alacsony jövedelem definiálásánál tehát nem határvonalat, hanem határsávot kell magunk elé képzelni.

Valójában az alacsony jövedelem fogalma szűk és önmagában nem értelmezhető. Az ingázó munkások egy részénél például az egy főre

jutó jövedelem lehet mérsékelt, az egész család életszínvonalát viszont súlyosan befolyásolja az utiköltség, a két háztartás fenntartásának költsége és az idviglienes városi lakás sokszor igen magas költsége. Más munkáscsaládok életszínvonalát viszont ez befolyásolja, hogy családi házat építenek maguknak, s ennek költségét kell viselniük. Megint mások nem vállalják ezeket a költségeket, viszont olyan lakáskörülmények között élnek, amelyek nem tekinthetünk elfogadhatónak. Az egy főre jutó jövedelem lehet családjukban mérsékelt, mégsem élhetnek a társadalomban elfogadott konvenciók szerint. Helyesebb ezért, ha nem alacsony jövedelmükről, hanem szegényekről beszélünk, a szegénység körülhatárolásánál több tényezőt veszünk figyelembe. és szegénynek azt nevezzük, aki nem élhet úgy, mint a többiek. Ha így közeledünk a szegénység problémájához, tanulmányoznunk kell az érintetteknek - a szegényeknek - egész életformáját: a helyet, ahol laknak; az életüket keretbe fogláló lakást; a tárgyakat, amelyeket rendszeresen használnak, fogyasztanak, kezelnek, amelyekhez élményeiket kapcsolják; a nevelést, amelyben gyermekeiket részesítik; szokásaikat, amelyekkel életüket könnyebbé, elviselhetővé vagy emberivé tudják vagy akarják tenni; felfogásukat arról, hogy hogyan kell élni; az eszközöket, amelyekkel egymást az általánuk helyesnek tartott életvitel követésére kényszerítik.

Kézenfekvő a különbség a képzett és a képzetlen munkások között. Ezzel nagyjából egybeesik / de nem teljesen / a megkülönböztetés a rendezett életmódot élő és a rendezetlen életmódot

munkások között. Rendezett életmódról beszélünk akkor, ha a család... fő ez év során 12 hónapig van munkavászonban, ha nem túlságosan gyakran változtatja munkahelyét, ha életpályáját nem törte meg börtön vagy más katasztrófa, ha lakása elfogadható, étkezése és ruházkodása rendszeres, gyermekei ellátásáról és neveltetéséről gondoskodik, ha alkoholfogyasztása nem sokkal múlja felül az átlagosat. Vannak olyan szakmunkások, akik rendezetlen életmódot folytatnak, és vannak olyan segédmunkások, akik rendezetten élnek. A jellemző mégis az, hogy a szakmunkás munkaköre és beosztása az életvitel bizonyos mérvű stabilitását teszi lehetővé.

Ezeknek a kritériumoknak az alapján a szegénység különböző típusait állíthatjuk fel.

A többitől elütő volte miatt mindenekelőtt a sokgyerekes munkáscsaládot emelném ki, amely^{et} a rendezett életvitel, a stabil munkakörülmények és a családi élet sem emelhet ki a ~~család~~ szegénységből. Külön típusba tartoznak az apátlan családok is, amelyekben a családfenntartó özvegy vagy elvált nő. Ezek a családok mindenképpen hátrányos helyzetben vannak. Jelenlegi bérezésünk olyan, hogy az férfiak keresetében még mindig van valamelyes önkéntelenül beleértett családfenntartói rész. Férfi és nő együttes keresetéből tisztességesen el lehet tartani egy családot, a férfi egyedüli keresetéből meg lehet élni valahogyan, a családfenntartó munkásnő keresete többnyire nem biztosítja a minimális szükségletek kielégítését.

A szegények nagy része a parasztból lett munkások közé tartozik. A magyarországi segédmunkások több, mint kétharmada parasztból vált munkássá. Ezeknek az embereknek igen nagy részénél a rétegváltság rendezetlen életmódot eredményezett. Negyjából három típust különböztethetünk meg. Az első típusba tartozók a falu életéből végképp kiszekedtek, oda visszatérni már nem tudnak, a városban azonban még mindig, évek elteltével is felusieknak számítanak; ezért társas kapcsolataik szegényesek. A második típusba tartozók életében túlságosan nagy törést jeletett a falu társadalmából való kiszekedés, a gyermekkori támpontokat elvesztve lakóhelyről lakóhelyre, munkahelyről munkahelyre, családról családra vándorolnak, sehol nem tudnak megállapodni, semmi mellett nem tudnak kitartani és minden emberi viszonylatban elmaradnak. Munkahelyeit és lakóhelyeit sűrűn váltva a harmadik típus, de látszólag fölényesebben, határozottabban, több pénzt keres és költ, az öntudatos és lázongó gesztusok azonban belső bizonytalanságot, végső soron versenyképtelenséget takarnak. A városban született munkások között is megtaláljuk a nyilvánvalóan versenyképteleneket: ezek elsősorban a képzetlen és iskolázatlan munkások közül kerülnek ki; keresetük és státuszuk különösen alacsony akkor, ha kisebb vagy nagyobb mértékben betegek vagy testileg gyengék. Ugyanígy megtaláljuk azt a látszólag öntudatos, sőt hetyke típust, aki a valóságban éppugy élni nem tudó ember, mint a faluról feljött rokon típus. Szépirodalmunk

sokszor romantikus szinben látja ezt a típust, mivel nem tiszteli a teljesítményt, a sikert és a társadalmi hierarchiát. Ez azonban csak látszólag jelent függetlenséget, a valóságban sokkal inkább öntudatlanságot.

Mit jelent a szegénység táplálkozási szempontból? Ha egy négytagú család havi jövedelme 2000 Ft., akkor ennek kb. felét, (tehát havi 1000 Ft-ot) fordíthatja táplálkozásra. Nem kell különösebben számolnunk annak bizonyítására, hogy ez az összeg négy ember élelmiszerszükségleteinek a fedezésére nem elegendő. A táplálkozási minimum kiszámításánál figyelembe kell ezt is venni, hogy az emberek, és köztük a hátrányos helyzetben levők, nem mindig racionálisan járnak el.. A valóságban jövedelmüknek esetleg kisebb hányadát fordítják élelmiszerre, mint ahogy ez ésszerű lenne. Bármilyen legyen a véleményünk viselkedésükről, ez mit sem változtat azon, hogy gyermekeik ilyenformán nem jutnak hozzá a szükséges táplálékhoz. Érthető, hogy a bérfizetés napján többet költenek, és hogy ennek következtében a fizetés előtti napon a szükségesre sem jut. Vasárnaponként jóval többet esznek, a szükségesnél, és ennek folytán hétköznapra jut kevesebb. Helyesen tesszük, hogyha a táplálkozási minimum költségeinek meghatározásánál nem az ideálisan tekerékos, hanem az átlagos családokból indulunk ki.

A Csepel-Vas-és Fémü ~~gyárakban és vállalatokban~~ ^{ainak} Budapesten lakó segédmunkásai 12 százaléka él olyan lakásban, amelyben egy szobában öt vagy több személy lakik, 13 százaléka olyan lakásban,

amelyben nincs fürdőszoba, nincs konyha és nincs WC, 81 százaléka olyan lakásban, amelyben nincs gáz és villany. A vidéken lakó csepeli segéd munkások 16 százaléka él olyan lakásban, amelyben sem konyha sem WC sem gáz sem villany nincs. A Budapesten lakó csepeli munkások 18 százaléka lakik albérletben vagy ágybérletben, 6 százaléka munkásszálláson. Az albérletben lakó munkások több, mint egyharmada 400 Ft-nál többet, kétharmada pedig 300 Ft-nál többet fizet lakásért. Gondolnunk kell azonban a családi házban élő segéd munkásokra is. Juttatott lakást segéd munkások csak elvételek lehetnek, s ha nem akarnak albérletben maradni, akkor családi házat kell építeniük maguknak. A Budapesten lakó segéd munkásoknak kétharmada él albérletben vagy pedig családi házban. A családi ház költsége megközelíti az albérlet költségét. A családi házban lakók több, mint egyharmada havonta 400 Ft-nál többet, és 59 százaléka 300 Ft-nál többet költ lakásra Budapesten. A legtöbb fizikai munkásra jellemző és a segéd munkásokra különösképpen, hogyha másokhoz hasonló színvonalú lakáshoz akar hozzájutni, akkor aránylag többet kell fizetnie.

Érdemes egy pillantást vetnünk szociális intézményeink igénybevételeire is. A pestmegyei munkások körében végrehajtott vizsgálatból kitűnik, hogy étkezde a megkérdezett munkások munkahelyére 62 százalékaiban van, viszont ezt az étkezdet a művezetők 32, a technikusok 29, a csoportvezetők 19, a szakmunkások 9, a betanított és segéd munkások 7 százaléka veszi igénybe. A többiek papírból tizóreliznak és meleg ebédet csak munkából hozatérve esznek.

Ez a magyar munkásélet jellemző vonása, ugyanakkor arra is mutat, hogy juttatásainkban - anélkül, hogy gondolnánk rá - a kedvezőbb helyzetben élőknek kedvezünk. Már maga ez a tény is vitatható, hogy ugyanezt a juttatást adjuk a kétszeres, háromszoros fizetést élvezőknek, igazságosságunkat azonban méginkább megkérdőjelezi, hogy juttatásaink legkisebb mértékben azokhoz jutnak el, akik leginkább rá lennének szorulva.

Hasonló a helyzet az orvosi rendelőkkel is. A munkahelyek 77 százalékában van orvosi rendelő és a művezetők 23, a technikusok 29, a csoportvezetők 19, a szakmunkások 14 a betanított munkások 15 és segédmunkások 11 százaléka veszi igénybe.

Üdülési lehetőséget a munkahelyek 82 százaléka nyújt, az igénybevétel foka: művezetők 55, csoportvezetők 35, technikusok 14, szakmunkások 19, betanított munkások 15 segédmunkások 13 százaléka.

A szegénység következményei elighanem a gyerekek iskoláztatása terén a legsúlyosabbak. A pestmegyei munkások körében például ha a középiskolába járó gyerekekhez hozzáadjuk az ipari tanulókat is, tehát összesadjuk mindazokat, akik egyáltalában tanulnak az általános iskola után, ekkor a szakmunkások gyerekeinek fele, a segédmunkások gyerekeinek pedig csak 30 százaléka tanul tovább. Ez véleményünk szerint annyit jelent, hogy néhány évtized múlva a legsúlyosabb társadalmi problémával találjuk magunkat szemben. A technika fejlődése ugyanis néhány évtized alatt a termelésből kiszorítja azokat, akiknek nincs több képzettségük az általános iskola 8 osztályánál. Azok a gyerekek, akik 14 éves koruk után

nem járnak középiskolába és szakmát sem tanulnak, husz, harminc év múlva a legnagyobb gondot jelentik önmaguknak és az egész országnak. De ha jól megnézzük táblázatunkat, ezt láthatjuk, hogy még ennél is rosszabb a helyzet: a betanított és segédmunkások 15-18 éves gyermekeinek 15-20 százaléka még az általános iskolát sem végzi el.

Pest megyei szakmunkások, betanított és segédmunkások gyermekeinek továbbtanulása százalékokban

	Középiskolába járó	Szakmát tanuló	Általános iskolát nem végzett
tanulók a megfelelő korcsoport százalékában			
1. Fiúk			
szakmunkás	33	37	4
betanított munkás	19	44	15
segédmunkás	8	54	20
2. Lányok			
szakmunkás	14	31	14
betanított munkás	21	14	21
segédmunkás	14	7	14
3. Együtt			
szakmunkás	22	34	8
betanított munkás	20	36	20
segédmunkás	11	19	15

A szegénység felszámolására irányuló intézményes segítség útja kettős lehet: egyrészt valamilyen biztosított létminimum megadása, másrészt átfogó terv kidolgozása a réteg továbbképzésére, iskolázására, kulturális színvonalának emelésére.

Befejezésül még egy dolgot szeretnék hangsúlyozni. Mivel hozzászólásom a szegénység problémájával foglalkozott, el szeretnék kerülni egy olyan esetleges félreértést, hogy a nivellálás hiva lennék, a differenciálással szemben. Nem erről van szó. A differenciálást felettébb szükségesnek tartom. De ugyanígy szükségesnek tartom az egyenlő esélyek biztosítását is. A differenciálás többek között versengést is jelent. Biztosan tudunk kell, hogy a versenyből ne legyen senki kizárva, mindenki egyforma eséllyel vehessen részt benne.